

Gööz Lajos

Angliáról, a piricsei katonaszökevényről

Késő este volt, jól besötétedett, mire megérkeztem a közép-angliai városba, Wolverhamptonba. Ez volt az úgynevezett „fekete vidék”, azaz a „black country” egykori központja, valamikor az 1700-as évek végén innen indult el az ipari forradalom, ekkor kapta ezt a ragadványnevet. A későbbi időben, ha Viktória királynő átutazott itt vonattal, a kalauznak el kellett húzni az összes függönyt, a királynő látni se bírta a füstökádó kohók ezreit.

Váratlanul kaptam ide a vendégprofesszori megbízást. Az állomáson nem várt senki. A kollégium a külvárosban volt. Nagy csend, utas talán még rajtam kívül egy, ha volt. Három taxi árválkodott az állomás előtt, jellegzetes, fekete színű, magas, tágas kocsik, ezek a tipikus angol taxik, amibe cilinderben is be lehet ülni.

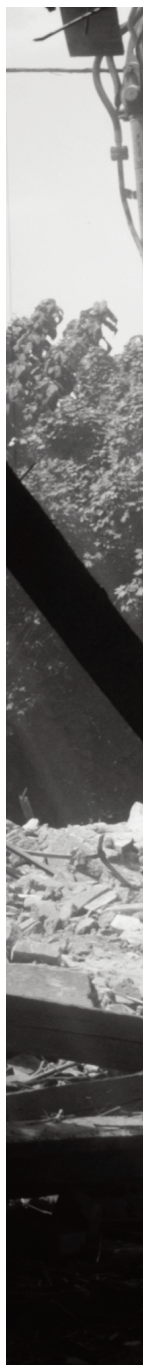
Megdöbbsentem, mert mind a három autóban indiai sofőr ült. Szoborszerűen, mozdulatlanul. Síma, barna bőrük, óriási fehér turbánjuk hihetetlennek tűnt, mintha hirtelen Indiába keveredtem volna.

Mint később megtudtam és tapasztaltam, egy-egy szakmát a gyarmatokról bevándorlók szinte eluraltak. Jöttek százezrével, főként Indiából – ami egykor, ahogy ők mondták, az angol birodalom koronaékszere volt, de jöttek a többi gyarmatról is, Jamaicából, Afrikából, különböző színű és felfogású emberek.

Az indiaiak főleg a sofőr, illetve gépkocsivezető szakmát lepték el. Az autóbusz-vezetők legnagyobb százaléka indiai ma is, ez rövid időn belül szinte privilégiumuk lett. Az iskolai nyelv angol volt Indiában, így könnyen be tudtak illeszkedni, otthon is „balra-hajts” volt, mint Angliában, így a baloldali vezetői gyakorlatuk is megvolt, könnyen kaptak állást. Csak később akadt számos gond ebből a nagy engedékenységből, mivel a törvény szerint – családegyesítés címén – a családtagok követhették a munkavállalót, és egy-egy gépkocsivezetőt később 20-25 családtag is (anyós, após, meny, üknagymama stb.) követett. Így ők is jogosultak voltak az ott tartózkodásra, állampolgároknak számítottak.

Beültem egy taxiba, mondtam a címet. Egy nagy parkban állt meg, egy kollégiumnál, távol az egyetem központi épületeitől. Itt volt a diákok campusa, tágas, szép vendéglakásokkal. A portás tengerészké, aranygombos kabátban, kifogástalan ingben, nyakkendőben, mintha valami előkelő szállodában lenne. (Ezek az angol egyetemi porták mindig talányosak voltak a számomra. Egyszer egy tudományos konferenciára mentünk Londontól 200 km-re, és csak éjjel 3 órakor érkeztünk a híres angol egyetemre. Minden épület fényárban úszott, a laborok tele voltak fehérköpenyes diákokkal, és ami meglepett, majd mindegyik színes bőrű volt.) A portán a nevem már be volt írva, így a sajátos angliai kiejtés ellenére megértettem, hogy tudnak az érkezésemről, és a szobakulcsokat is megkaptam. A portás elkérte az útlevelemet is, be kellett jegyeznie a vendég többi adatait is. Akkor, abban a pillanatban láttam az arcán a meghökkenést, nézte a magyar címet (ez még a régi szocialista címer volt), a magyar szöveget, rám nézett, majd megint vissza, majd a legnagyobb megdöbbenésemre kifogástalan magyarsággal szólt hozzám. Én még jobban megütődtem, kiderült, hogy a Szabolcs megyei, Piricséről való. Itt dolgozik már több mint tíz éve, mint gondnok és portás. Meglepő volt ez a találkozás ebben a tipikus angol környezetben, de éreztem valami csekély bizalmatlanságot, valami rejtett fenntartást is az arckifejezésében.

Mivel már nagyon késő volt, nem akartam fenntartani, én is fáradt voltam. Megbeszéltük, hogy majd a következő hetekben – hiszen hosszabb ideig maradok – beszélgetünk majd. Ferivel, azaz Frankkal – így hívták, angol nevén – a következő

napokban tényleg nem is találkoztunk, a tanszékkal való ismerkedés engem is nagyon lekötött, engem is érdekelt az ismeretlen vidék, az a dombos táj.

Ennek az egyetemnek is – csakúgy, mint a többi angliai egyetemnek – különböző fakultásai néha 30-40 km-re voltak a központtól. Így módomban volt a tájjal is megismerkedni. Érdekes vidék ez a közép-angliai táj, szinte egymásba érő városok, szét-szórt ipartelepek. Az elhagyott régi és új ipari épületek, egykori kohók, gyárak hosszan, több 100 km-en húzódnak el az Atlanti-óceántól az Északi-tengerig. Az átalakulás kezdete előtt, az 1700-as években itt a céhrendszer még erőteljes volt. A kisiparosok otthon, családjukkal együtt dolgoztak, az áruikat a hét bizonyos napján – saját szekerükkel – vitték a vásárra. Aztán kialakult a gyáriparnak a csírája, és a nyersanyagot a termelőktől összevásárolták, és a kisiparosnak csak a feldolgozás végén adták át.

A piacok számára a napi szükségletet messze meghaladó árumennyiség halmozódott fel. Ekkor hirdette meg Adam Smith a gazdasági szabadság szükségességét. 1769-ben Watt feltalálta a gőzgépet, ezután egyik találmány szinte a másikat érte, főleg a gypjú- és a gypotfeldolgozásban, a hajógyártásban, kohászatban. Később beejtő volt a női- és a gyermekmunka kiterjedt alkalmazása, gátlástalan kizsákmányolása. Mivel a gépek miatt feleslegessé vált munkások nem tudtak munkához jutni, és a gépek mellett elég volt, hogy ha a sokkal olcsóbb női- és gyermekmunkát alkalmazták, ezért a munkások összerombolták a gépeket. Mindehhez még a vasút feltalálása is hozzájárult, mely sok embert megfosztott kenyerétől. A felnőtt lakosság nagy része szinte szünet nélkül dolgozott piszkos, és egészségtelen gyárhelyiségekbe zsúfolódva. Leírhatatlan állapotok uralkodtak a gyárakban. 8-10 éves gyerekeket is dolgoztattak, a legegésztelenebb körülmények között. Volt olyan völgy, hogy 80 kohó ontotta a kengőzős füstöt, gyakori volt, hogy 2 hónapig nem látták az itt élő emberek a napot.

Ekkoriban az itt uralkodó állapotokat a parlamenti híres „kék könyvek”-ben is közé tették, ami óriási felháborodást keltett. Csak 1802-től születnek meg e körülményeket enyhítendő a munkavédelmi törvények. Születőben van a modern angol társadalom. Ez a kor jelenik meg a Charles Dickens vagy Thackeray műveiben. Ők a legszegényebb társadalmi rétegeket mutatják be a világnak, és az olvasók elrészkenyedve, de nem sok tettvággyal és cselekvő válasszal fogadják Nickleby és Twist Oliver szomorú történetét. Kipling, aki az egyik legszebb állatregényt, a Dzsungel könyvét írta meg, az angol imperializmus hódító törekvéseinek ad prózában és versben hangot.

Az angol világbirodalom a Föld szárazföldi területének és lakosságának egynegyedét tette ki, ahol a Nap soha nem nyugodott le. Nagy Britannia a világ minden részében érdekelve volt, de hiányzott a birodalom felépítésében a földrajzi egység, ami a kormányzásban sok nehézséget okozott. (Írország kizsákmányolásának igazolásához két adat: Írország lakossága 1845-ben 8,1 millió volt, 1891-ben már csak 4,7 millió. Ezért vívtak aztán az írek már az 1800-as évek elejétől erős politikai harcot.)

Az átalakulás azóta is nagyon lassan történik, a modern angol államberendezkedés a maga demokratikus törvényeivel megszületik, de ha Glasgow belvárosát nézzük, még napjainkban is lehet látni az elhagyott, az elmúlt világot, a hatalmas ipari üzemek falán kivirágzó vadfák, ecetfák sokaságát.

Az angol történelem e sötét korszaka tükröződött vissza számomra, akármerre jártam Közép-Anglia városaiban, így Bristolban, Liverpoolban, Wolverhamptonban, vagy északra Glasgowban s más, óriási iparvárosokban. Erről az időről írta Marx „A skót földesurak úgy sajátították ki a családokat, mint ahogyan a gazt szokás irtani, úgy bántak egész falvakkal és lakosságokkal, mint ahogyan a bosszútól hajtott indiánok bánnak vadállatok barlangjaival.” Ez különösen erőteljes elnéptelenedést eredményezett pl. Skóciában, ugyancsak Írországban.

Ez az eredeti tőkefelhalmozás, a parasztnak a földjükről való elűzése, az úgynevezett bekerítés, amikor az állatok legelői számára létrejöttek az Angliára oly jellemző, sűrű, tüskés növényekből álló kerítések (angolul: *hedge*). Ez alapozta meg a következő századok kapitalista fejlődését. Az ipari forradalom elősegítette a tengerek feletti uralom megszervezésével a gyarmatosítást. Tulajdonképpen a kizsákmányolásából, a rabszolga-, és a tengeri kereskedelemről halmozódott fel a gyarmat-birodalomban az az óriási tőke, ami megtestesült a birodalom központjában. Ez a XVII. század közepére tehető. Természetesen a XVII. és a XIX. század találmányai, így a fonógépek, a szövőgép, az esztergapad, a szén kokszosítása, a már említett nagyüzemi vaskohászat, a gőzgép, a gőzhajó, a vasút, mint ahogy ezt neveztek annak idején, hogy a világ műhelye alakult itt ki.

Ma is behálózza egész Angliát tulajdonképpen az ekkori időben kialakított, és a szállítást megkönnyítő csatornarendszer is. Manapság inkább a turizmust szolgálja, de zseniális módszerekkel, több száz méter magas hegyvonulatokon is átvezették ezeket a vízi utakat, néhol az alagutakon keresztül is. A bányászatot, a vasérc-szállítást, a kohászatot, a késztermékek szállítását szinte kizárólag ezeken a belvízi csatornákon keresztül bonyolították le.

Egy olyan egyszerű eszköz, mint a lánc is itt született meg. A láncnak elsősorban a hajózásban volt nagy szerepe. Több száz féle lánc van, még a mi Lánc-hidunkat is lánc tartja, (nem hiába angol volt a tervezője: Clark Adam.) De ugyanígy a leghétköznapi eszközöknek (szöggyártás, csavargyártás), és egyéb vasipari termékeknek is hosszú ideig Anglia volt kizárólagos szállítója az egész világ számára.

Ez a kemény, letűnt világ most már csak számos ipari emlékmúzeumban, régi tárgyakban nyilvánul meg. A szokások megváltoztak, és ugyan így ehhez hasonlóan a társadalom is megváltozott, befogadó nemzet lett. Átalakult a világ. Ma már egy modern, kulturált, demokratikus társadalom szigorú renddel, fegyelemmel, néha számunkra talán túlzó következetességgel is, de a gyakorlatban nagyon sokszor hatékony módon nyilvánul meg előttünk (tábla hirdeti a kollégium parkjában, hogy ha valaki egy szemetet eldob, az több mint 1000 £ büntetést kaphat – ez közel 300.000 Ft).

A magyarok menekülő hulláma 1956 után került Nagy-Britanniába. 1956-ban, mint tudjuk, több mint 200 ezer ember elmenekült (a leverett forradalom után) az országból, és több mint 12 000 ember halt meg a harcokban (erről sajnos elég kevés szó esik), de a 200 ezer embernek csak nagyon csekély része tért vissza az amnesztia után Magyarországra.

Ekkor, és így került ki ide a mi Frank barátunk is, egy új életet keresve és vállalva Angliába, sok ezer társával együtt a munkáshiányban szenvedő és átalakuló középangliai ipari övezetbe. Frank nagyon ügyes ember volt, itthon villanymozdonyt is vezetett, különböző beosztásokban volt, de éppen ebben az időben a kötelező katonai idejét kellett letölteni. Behívták, és fegyveres szolgálatra kapott beosztást. A nagy felfordulásban (a forradalom idején) az ő alakulata is megszűnt, illetve átvezényelték más vidékre, talajt vesztetté vált, és úgy döntött a többi barátjának rábeszélése nyomán, hogy ő is megy a többiekkel. (Akkoriban még ezeket az embereket, akik nem mindig politikai okokból és nem teljes meggyőződéssel, de – engedély nélkül – hagyták el az országok, disszidensnek nevezték.)

Frank barátunk is így lett disszidens. Hirtelen jött minden, meggondolatlanul, de a fegyveres testületől elmenekülve, fegyverrel (amit később aztán az osztrák határon leadott), egy Angliába menő transzportba került. A hirtelen jött változást nem érzékelte kellőképpen, aztán a forradalom leverését követően kapott üzenetet hazulról (bár már előtte levelet írt haza a szüleinek, a családnak, hogy Angliában van), hogy keresik. A katonaság és a rendőrök is keresték gyakran és folyamatosan. Majd kapott a család egy hivatalos papírt, egy bírósági végzést, egy felszólítást, amelyben közölték, hogy Frankot hadi törvényszék elé állítják fegyveres szökésért. De Frank

ekkor már nem volt Magyarországon. (Mindez nagyon súlyos vétségnek számított, már katonaszökevényként tartották nyilván, és folyamatosan ellenőrizték otthon a családot is, hogy vajon nem tért-e vissza, s milyen módon lehetne őt a bíróság elé hurcolni.)

Frankkal aztán később gyakran találkoztam, sokat beszélgettünk, beszámolt az életéről. Mikor eljött Magyarországról, még próbált az otthoniakkal kapcsolatot tartani. Viszont a büntetési szankciók, a családot ért fenyegetések miatt kérték, hogy ne is írjon, ne keressen kapcsolatot, hiszen itthon érvényes hadi törvényszéki büntetése van.

Frank nagyon megijedt, lassan beletörődött ebbe a helyzetbe, és különböző állásokban volt, mint mozdonyvezető is el tudott helyezkedni egy ideig ott, majd elhelyezkedett az egyetemi portási állásba. Itt nagyon megszerették, megbecsülték, hiszen minden gépet, műszert meg tudott javítani.

A beszélgetések során kibontakozott az a helyzet, amit mindannyian ismerünk, és talán az élet velejárója, hogy esetenként valaminek a bekövetkezésétől félünk és szorongunk. Ez rossz érzelmi állapotot idézhet elő, amikor elnyomjuk, halogatjuk a valósággal való szembenézést. Azzal is járhat, hogy irreális, már-már beteges félelem alakul ki, és nem tudja az ember ésszerűen mérlegelni a helyzetét, félre is értelmezi, kóros félelem gátolja a logikus cselekvést. Bár a politikai helyzet ekkorra (a nyolcvanas évek vége felé) Magyarországon megváltozott, és most már felvehetné a kapcsolatot a családjával, akiről nem tud semmit, ezt nem érzékelte, nem hitt benne. Ezért odázta el szinte minden nap a döntést. A beteges tehetetlenség gyakran mély szorongást, vagy különböző vegetatív idegrendszert is érintő problémákhoz vezethet. Az volt a benyomásom, vágyott arra, hogy ebben a tekintetben lenne valami változás, és szeretne kilépni ebből a megmerevedett állapotból.

Nagyon érdeklődött az itthoni viszonyok iránt, éreztem, hogy milyen mély érzelmeket vált ki belőle, hogy éppen Nyíregyházáról jöttem, és Nyíregyházától nem messze lévő faluját én személyesen is ismerem. Piriczek körzetében – mint kutató – dolgoztam, erről állandóan kérdezett, érdeklődött. Nem nagyon tudtam meggyőzni, hogy ma már nem érvényesek azok a büntetési szankciók, amelyeket kilátásba helyeztek ellene. Nem nagyon hitte el.

Sokat gondolkodtam rajta, hogy mit lehetne tenni. Frank nem tudta azt sem, hogy él-e még az édesanyja, nem tudta, hogy mi van a testvéreivel, a családdal. Ez a szorongás és gátlás a félelem gátja nem tudott logikus cselekvést, bátorságot kiváltani belőle, és nem engedte cselekedni.

Ekkoriban még nem voltak mobiltelefonok, Angliából is körülményes volt haza telefonálni. Egy nap elhatároztam, hogy felhívom a piricsei postát. A postás jelentkezett, és mondtam Frank nevét, címét, kérdeztem, hogy ismeri-e a családot. Mondta, hogy hogyné, nagyon jól ismeri. Kérdeztem, hogy meg lehetne-e azt csinálni, hogy odahívna a család egyik tagját vagy a testvérét, vagy az édesanyját (ha még él) a telefonhoz. Mondta, hogy megpróbálja, és megegyeztünk abban, hogy pontosan egy óra múlva én újból jelentkezem. Az angol postán Frank ott állt mellettem végig, addig a piricsei postás motorkerékpárral elment az édesanyjáiékhöz szólni, hogy elhozza a család valamelyik tagját. Pontosán egy óra múlva hívtuk újból, és akkor átadtam a kagylót, és akkor meghallotta Frank, az édesanyja hangját. A testvéreivel is beszélt, és ekkor ennek a kemény, szívós embernek eleredtek a könnyei.

Ezt követően határozta el, hogy akkor most már hazalátogat, a családjával együtt (négy gyereke volt). Olyan felszabadulást, olyan boldogságot még nem láttam ember arcán, mint ekkor. Frank szinte megfiatalodott, s a könnyein keresztül éreztem a hálát. Tekintete mind a mai napig előttem van.

Nyíregyháza, 2009. július 20.